

Господарське право, господарсько-процесуальне право

УДК 347.736:346.26

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18831162>

**Реальний зміст субсидіарної відповідальності керівників у процедурах
банкрутства в умовах воєнного стану**

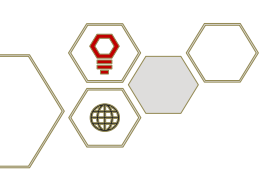
Волосна Яніна Олександрівна,
керівник адвокатського бюро «Яніни Волосної»,
Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0007-3829-5309>

Прийнято: 12.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою адаптації інституту субсидіарної відповідальності до умов воєнного стану, у яких традиційні механізми банкрутства втрачають ефективність. Метою статті є дослідження змісту субсидіарної відповідальності керівників у період воєнних дій та визначення шляхів удосконалення правового регулювання для забезпечення балансу інтересів боржника, кредиторів і управлінського персоналу.

Методологічною основою дослідження стали методи системного аналізу, формально-юридичний підхід, порівняльно-правовий метод та узагальнення судової практики, що дозволило оцінити характер правозастосування в умовах війни. У ході дослідження встановлено, що чинне законодавство не містить спеціальних норм, здатних врахувати реальні обмеження, які виникають для керівників підприємств унаслідок бойових дій.

З'ясовано, що сучасна судова практика з питань субсидіарної відповідальності застосовує довоєнні критерії оцінки поведінки керівника, що призводить до правової невизначеності та ризику несправедливих рішень.



Виявлено, що війна суттєво трансформує управлінські повноваження, зумовлює втрату контролю над активами та документацією, а також змінює реальні можливості керівників впливати на неплатоспроможність підприємства.

Обґрунтовано необхідність запровадження спеціальних правових механізмів, включно зі стандартизацією доказів воєнного впливу, уточненням критеріїв вини та нормативним визначенням меж добросовісної поведінки керівника у період воєнного стану. Практична значущість результатів полягає у можливості використання сформульованих у статті рекомендацій для вдосконалення законодавства та підвищення правової визначеності у процедурах банкрутства в умовах воєнного стану.

Ключові слова: правозастосовна практика, захист прав кредиторів, поведінка керівника, неплатоспроможність підприємства, форс-мажорні обставини, законодавство про банкрутство.

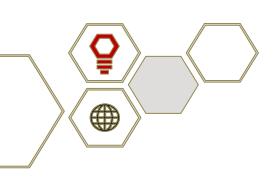
The substantive meaning of subsidiary liability of managers in bankruptcy procedures under martial law

Yanina Volosna,

Head of the Law Bureau “Yanina Volosna”,

Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0007-3829-5309>

Abstract. The relevance of the study stems from the urgent need to adapt the institution of subsidiary liability to the conditions of martial law, under which traditional bankruptcy mechanisms lose their effectiveness. The purpose of the article is to examine the content of managers’ subsidiary liability during military operations and to identify ways to improve legal regulation in order to ensure a balance of interests between the debtor, creditors, and management personnel.



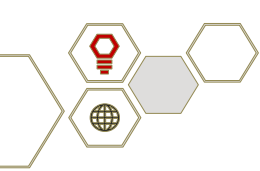
The methodological framework of the research is based on system analysis, the formal-legal approach, the comparative legal method, and the generalization of judicial practice, which together made it possible to assess the specific features of law enforcement in wartime conditions.

The analysis demonstrates that current legislation lacks special provisions capable of accounting for the real constraints faced by enterprise managers as a result of military operations. Contemporary judicial practice in cases of subsidiary liability continues to apply pre-war criteria for assessing managerial conduct, which generates legal uncertainty and increases the risk of inequitable decisions. At the same time, war fundamentally transforms managerial powers, leads to the loss of control over assets and documentation, and alters the actual capacity of managers to influence enterprise insolvency.

The study substantiates the necessity of introducing special legal mechanisms, including the standardization of evidence of military impact, clarification of fault criteria, and the normative delineation of the boundaries of a manager's good-faith conduct under martial law. The practical significance of the results lies in the potential application of the proposed recommendations to improve legislation and enhance legal certainty in bankruptcy procedures operating under martial law.

Keywords: law enforcement practice, protection of creditors' rights, manager's behavior, insolvency of the enterprise, force majeure circumstances, bankruptcy law.

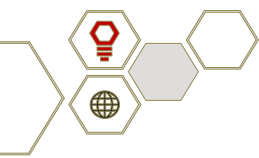
Постановка проблеми. Актуальність дослідження реального змісту субсидіарної відповідальності керівників у процедурах банкрутства в умовах воєнного стану зумовлена викликами, які виникають у правовому та економічному середовищі країни під час війни. В умовах активних бойових дій, економічних санкцій і значних втрат інфраструктури підприємства зіштовхуються з труднощами у веденні господарської діяльності, що підвищує ризик їх фінансової неспроможності. Субсидіарна відповідальність



покладає на керівників додаткову відповідальність за зобов'язання підприємства, коли їх дії або бездіяльність призвели до неспроможності компанії виконати свої фінансові зобов'язання. В умовах воєнного стану необхідно враховувати специфічні обставини, які можуть впливати на прийняття управлінських рішень, такі як значні пошкодження майна підприємств, втрата доступу до фінансових ресурсів, перебої в постачанні та виробництві. Проблематика дослідження полягає в недостатньому розвитку нормативно-правових механізмів, покликаних регулювати питання субсидіарної відповідальності в умовах надзвичайного становища. Незважаючи на наявність основних положень про банкрутство та відповідальність керівників, існують значні прогалини у правовому регулюванні цього питання, зокрема в частині врахування обставин воєнного стану. Більше того, на практиці виникають ситуації, коли підприємства не здатні виконати свої фінансові зобов'язання через форс-мажорні обставини, на які керівники не могли мати впливу, що ставить під сумнів справедливість покладання на них відповідальності.

Необхідність дослідження цього питання обумовлена потребою у вдосконаленні законодавства та правозастосовної практики, щоб забезпечити ефективний механізм справедливої та обґрунтованої відповідальності керівників у процесах банкрутства. Це дозволить досягти балансу між захистом прав кредиторів і підприємницькою свободою, а також створити правові передумови для стабільності економічного середовища в умовах війни.

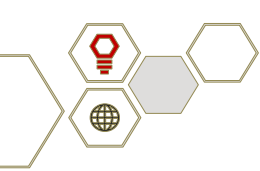
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання субсидіарної відповідальності в процедурі банкрутства широко обговорюється в сучасній юридичній доктрині, однак значна частина наукових напрацювань зосереджена на довоєнних підходах, що зумовлює наявність методологічних і практичних прогалин. Так, у працях Я. Левшиної [1] було систематизовано основні види відповідальності, що виникають у межах провадження у справі



про неплатоспроможність, і виокремлено ключові ознаки субсидіарної відповідальності як особливого механізму компенсаторного характеру. Авторці вдалося продемонструвати, що відповідальність керівника ґрунтується на встановленні причинно-наслідкового зв'язку між його діями та неспроможністю підприємства, однак її висновки залишаються прив'язаними до стандартних умов господарського обороту. Саме це виявляє одну з основних прогалин – відсутність адаптації ідеї вини та меж відповідальності до надзвичайних обставин, що виникають під час війни.

Значний вклад у розуміння практичних механізмів застосування субсидіарної відповідальності зробили Н. Махиніч та Ю. Махиніч [2], які звернули увагу на труднощі притягнення керівників до додаткової відповідальності в реальному судовому процесі. У своїх висновках дослідники показали, що суди стикаються з проблемою розмежування об'єктивних фінансових труднощів підприємства і недбалої поведінки керівника, а також доволі часто застосовують інститут субсидіарної відповідальності формально, не враховуючи економічного контексту діяльності боржника. Автори переконливо доводять, що брак чітких критеріїв вини керівника та невизначеність щодо оцінки його поведінки створюють підґрунтя для нерівномірної судової практики, що, однак, потребує додаткового осмислення в умовах воєнного стану – аспекту, якого дослідження не охоплює.

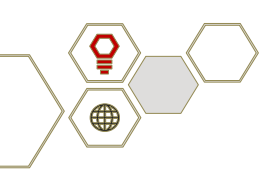
Особливу увагу правовому регулюванню в умовах збройної агресії приділила Г. Самойленко [3], яка звернулася до проблем трансформації інституту банкрутства під тиском воєнних реалій. У її висновках обґрунтовано, що війна істотно змінює характер доступу підприємства до активів, документації та фінансових ресурсів, а отже – ускладнює застосування класичних механізмів захисту прав кредиторів. Хоча авторка окреслює низку важливих викликів, вона не розглядає специфічного впливу цих обставин на субсидіарну відповідальність керівників, що залишає простір для подальшого аналізу цієї проблеми.



Цікаву перспективу щодо розвитку інституту субсидіарної відповідальності пропонує В. Красуцький [4], який зосередився на питанні відступлення права вимоги за зобов'язаннями, що виникають унаслідок притягнення третіх осіб до відповідальності. Досліднику вдалося продемонструвати, як перехід прав кредитора на вимоги до контролюючих осіб змінює конфігурацію суб'єктного складу відповідальних осіб та впливає на економічну ефективність процедур банкрутства. Водночас робота зосереджена переважно на юридико-технічних аспектах передачі прав, оминаючи ширший вплив воєнних умов на доступ керівників до інформації та можливість виконання своїх обов'язків, що зумовлює необхідність подальшого розширення тематики.

Проблематику реформування законодавства у контексті війни розкрили Т. Швидка та Ю. Остапенко [5]. Дослідники довели, що чинні норми банкрутного законодавства не здатні належно реагувати на виклики збройного конфлікту, насамперед через відсутність адаптованих процедур, які б ураховували руйнування інфраструктури, обмеження доступу до майна та вимушене припинення діяльності підприємств. Автори підкреслили, що законодавство потребує комплексного оновлення, однак увагу приділили переважно процедурним аспектам реформування, майже не торкаючись проблематики субсидіарної відповідальності як однієї з найбільш уразливих складових системи банкрутства в період війни.

Вагомим джерелом у розумінні впливу воєнного стану на процедури неплатоспроможності є результати дослідження Л. Нецької та К. Галатенко [6]. Авторки встановили, що збройна агресія створила унікальні умови функціонування суб'єктів господарювання, у яких значна частина процедур банкрутства стала ускладненою або фактично неможливою. Ними акцентовано на тому, що війна руйнує звичні механізми збереження активів, ускладнює документування управлінських рішень і робить традиційні критерії належної поведінки керівника практично непридатними. Однак, попри

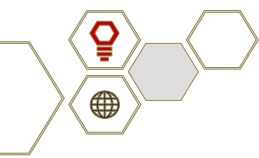


важливість їхніх висновків, у роботі не розглянуто питання тлумачення вини керівника у справах про субсидіарну відповідальність, що потребує подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення зазначених наукових позицій дає підстави стверджувати, що ключовою проблемою залишається відсутність системного підходу до оцінки поведінки керівника підприємства в умовах війни та неврахування об'єктивних обставин збройної агресії у механізмі субсидіарної відповідальності. Саме ця прогалина у сучасній науковій думці та правозастосовній практиці визначає необхідність і актуальність даної статті, спрямованої на формування нових підходів до розуміння вини, меж відповідальності та правового захисту керівників у надзвичайних умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні змісту субсидіарної відповідальності керівників підприємств у процедурах банкрутства в умовах воєнного стану. Завдання статті: проаналізувати існуючі нормативно-правові акти, що регулюють субсидіарну відповідальність керівників підприємств у процедурі банкрутства; визначити особливості застосування субсидіарної відповідальності в умовах воєнного стану та виявити прогалини в законодавстві, що можуть призвести до юридичної невизначеності; розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності в умовах воєнного стану з метою забезпечення балансу між правами керівників та інтересами кредиторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання субсидіарної відповідальності керівників у межах процедур неплатоспроможності в Україні ґрунтується на комплексі нормативно-правових актів [7, с. 165]. Останні формують загальні засади корпоративного управління, визначають обов'язки посадових осіб та встановлюють умови, за

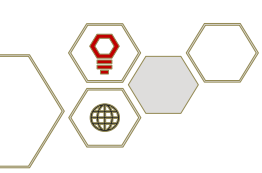


яких ці особи можуть бути притягнуті до додаткової відповідальності за борги підприємства. Центральне місце в системі такого регулювання займає Кодекс України з процедур банкрутства [8], який є основним законодавчим актом, що систематизує правила проведення процедур неплатоспроможності, визначає повноваження арбітражних керуючих, порядок роботи кредиторів та механізм залучення керівника боржника до субсидіарної відповідальності. Саме цей акт закріплює критерії встановлення «винної поведінки» особи, яка здійснювала управління підприємством у період виникнення ознак його неплатоспроможності, та окреслює процесуальний порядок доведення такого порушення.

Поряд із цим Господарський кодекс України [9] містить фундаментальні положення щодо здійснення управління суб'єктами господарювання, визначає загальні обов'язки посадових осіб підприємств та формує концептуальні засади відповідальності керівників у разі порушення ними правил підприємницької діяльності. У цьому кодексі закладено принцип добросовісності та розумності дій посадової особи, що є ключовим орієнтиром для оцінки належності поведінки керівника в ситуаціях, які передували банкрутству.

Цивільний кодекс України [10] доповнює нормативну базу інституту субсидіарної відповідальності положеннями про загальні засади відшкодування збитків та зобов'язальні правовідносини. Норми щодо відповідальності за завдання шкоди юридичній особі, а також правила про солідарну та додаткову відповідальність учасників і посадових осіб знаходять застосування при визначенні меж відповідальності керівника боржника у разі встановлення протиправності його дій або бездіяльності.

Додаткове значення мають положення законодавства, яке регулює корпоративні відносини в підприємствах різних організаційно-правових форм. Так, Закон України «Про господарські товариства» [11] встановлює деталізовані вимоги до поведінки посадових осіб, визначає стандарти

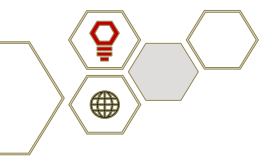


здійснення управління та мінімальні вимоги щодо дотримання корпоративних процедур. Ці норми часто використовуються судами як підстави для оцінки належності виконання керівником своїх професійних обов'язків у період, що передував неплатоспроможності.

У контексті застосування субсидіарної відповідальності важливе значення має визначення умов, за яких керівник може бути притягнутий до додаткової відповідальності. Нормативне регулювання ґрунтується на принципі, згідно з яким відповідальність покладається не за факт банкрутства як такого, а за протиправну поведінку, що сприяла погіршенню фінансового стану або унеможливила задоволення вимог кредиторів. До таких дій законодавець відносить: невжиття заходів щодо запобігання банкрутству; несвоєчасне подання заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність; ухвалення рішень, що суперечать інтересам підприємства; приховування активів; порушення обов'язків щодо ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності; інші недобросовісні управлінські дії, які призвели до завдання збитків.

Процесуальний порядок притягнення керівника до субсидіарної відповідальності визначається Кодексом з процедур банкрутства [8]. Ініціювати відповідне питання можуть як кредитори, що зацікавлені у максимальному погашенні боргів, так і арбітражний керуючий, який аналізує фінансово-господарський стан боржника та виявляє ознаки доведення до банкрутства. Судове провадження передбачає дослідження документів підприємства, встановлення фактичних обставин управлінських рішень та з'ясування причинно-наслідкового зв'язку між діями керівника та фінансовою неспроможністю. За результатами розгляду суд може покласти на керівника обов'язок відшкодувати борги боржника повністю або частково – залежно від доведеного обсягу завданої шкоди.

Важливим елементом правового механізму є також визначення меж і характеру субсидіарної відповідальності. Законодавство виходить з того, що

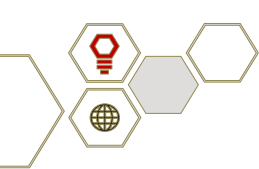


така відповідальність має додатковий характер, тобто застосовується лише після того, як підприємство визнано неспроможним погасити свої зобов'язання власними активами [12]. Втім, у разі встановлення навмисних або грубо недбалих дій керівника обсяг його відповідальності може бути співмірним з усією сумою непогашених вимог кредиторів, що фактично означає значне фінансове навантаження на посадову особу. Отже, чинне законодавство формує досить розгалужену систему регулювання субсидіарної відповідальності керівників, яка включає як спеціальні норми у сфері банкрутства, так і загальні положення цивільного та господарського права. Водночас практика застосування цих норм свідчить про необхідність подальшого уточнення окремих процедурних та матеріальних аспектів, зокрема критеріїв належного виконання керівником своїх обов'язків та меж його відповідальності в умовах кризових та надзвичайних обставин, зокрема під час воєнного стану (табл. 1).

Таблиця 1

Законодавчі прогалини, що спричиняють неоднозначність застосування субсидіарної відповідальності керівників у період воєнного стану

Проблема	Суть прогалини	Юридичні наслідки
Відсутність спеціальних норм щодо відповідальності керівників у період воєнного стану.	Законодавство не містить положень, які б враховували банкрутство, спричинене бойовими діями чи окупацією.	Суди змушені застосовувати мирні норми, що не відповідають реаліям війни; існує ризик покладення надмірної відповідальності на керівників.
Нечіткі критерії визначення вини керівника в умовах форс-мажору.	Немає механізму розмежування недбалості та об'єктивної неможливості виконання обов'язків під впливом війни.	Різна практика судів, непередбачуваність рішень, відсутність стандарту доказування добросовісної поведінки.
Правова невизначеність щодо належних доказів впливу війни.	Закон не встановлює, які саме документи можуть підтвердити вплив бойових дій: акти ТПП, фотофіксація, розпорядження військових адміністрацій тощо.	Керівники не знають, які докази збирати; суди по-різному оцінюють однакові матеріали; зростає ризик суб'єктивних висновків.
Проблема доступу до первинної	Не враховуються випадки знищення документів через	Формальна відсутність документів іноді трактується як порушення обов'язків, що

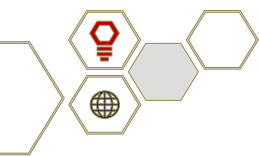


документації підприємства.	обстріли, окупацію чи втрату доступу до офісів.	необґрунтовано покладає провину на керівника.
Відсутність стандартів поведінки «добросовісного керівника» у кризових умовах.	Жоден нормативний акт не визначає, якою має бути належна модель поведінки менеджера під час війни.	Неможливо об'єктивно оцінити, чи вжив керівник достатніх заходів; виникає простір для довільного застосування критеріїв вини.
Колізії між нормами про форс-мажор та положеннями про відповідальність керівника.	Форс-мажор звільняє від договірної відповідальності, але не врегульовує питання управлінської відповідальності.	Потенційно одна й та сама обставина звільняє від зобов'язань, але не звільняє від субсидіарної відповідальності, що суперечить принципу юридичної логіки.

Джерело: розроблено автором на основі [13].

Порівняльно-правовий аналіз інституту субсидіарної відповідальності керівників у процедурах неплатоспроможності свідчить, що в міжнародній доктрині corporate insolvency law відповідальність менеджменту розглядається як ключовий інструмент балансування інтересів боржника та кредиторів і водночас як механізм стримування опортуністичної поведінки управлінців у період фінансової кризи. У більшості розвинених правопорядків відповідальність директорів формується на перетині корпоративного, деліктного та банкрутного права і ґрунтується на поєднанні формалізованих обов'язків і доктринальних стандартів добросовісності [14]. Функціональний підхід до порівняння моделей неплатоспроможності, запропонований у сучасних дослідженнях comparative corporate insolvency law, виходить із того, що правові системи по-різному вирішують агентську проблему «банкрутного управління», але мають спільну мету – мінімізацію втрат кредиторів і запобігання штучному доведенню до банкрутства.

В англо-американській правовій традиції сформувалася самостійна доктрина wrongful trading, відповідно до якої директор може бути притягнутий до відповідальності, якщо продовжував господарську діяльність у ситуації, коли об'єктивно не існувало розумної перспективи уникнення неплатоспроможності [15]. Суд у такому разі оцінює, чи вжив керівник усіх можливих заходів для мінімізації збитків кредиторів, а встановлення порушення може тягнути обов'язок компенсувати втрати компанії. Подібні

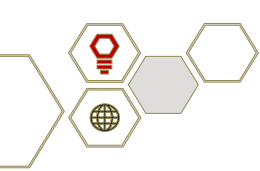


підходи існують і в інших юрисдикціях загального права, де відповідальність менеджменту пов'язується з так званим insolvent trading або reckless trading, що передбачає санкції за ведення бізнесу в умовах очевидної фінансової неспроможності.

Показовим є і досвід реформування законодавства в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [16]. Зокрема, у Сінгапурі та Австралії еволюція норм про відповідальність директорів призвела до запровадження механізмів «safe harbour», які захищають менеджмент від відповідальності за умови вжиття добросовісних заходів із фінансового оздоровлення підприємства. Такий підхід демонструє прагнення законодавця збалансувати інтереси кредиторів із потребою стимулювання антикризового управління, не демотивуючи керівників ініціювати реструктуризаційні процеси.

Таким чином, comparative insolvency law демонструє, що відповідальність керівників у процедурах банкрутства має гнучкий, адаптивний характер і формується через поєднання формальних юридичних обов'язків із доктринальними стандартами належної управлінської поведінки. Це створює методологічне підґрунтя для подальшої оцінки української моделі субсидіарної відповідальності та її здатності реагувати на надзвичайні виклики, зокрема пов'язані з воєнним станом.

Воєнний стан докорінно трансформує економічне та правове середовище, в якому функціонують українські підприємства, і тим самим суттєво впливає на оцінку поведінки керівників у контексті субсидіарної відповідальності. В умовах збройної агресії юридичні особи опиняються під впливом масштабних зовнішніх загроз, що позбавляють їх можливості діяти у звичному ринковому режимі. Порушення виробничих ланцюгів, знищення майнових комплексів, тимчасова окупація територій, втрати персоналу через мобілізацію, обмеження логістики та доступу до фінансових ресурсів формують ситуацію, у якій неплатоспроможність підприємства може настати незалежно від професійності та сумлінності керівника [17]. Крім того, фізичне

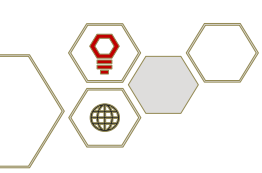


знищення виробництва, блокування доступу до майна або неможливість керувати підприємством унаслідок активних бойових дій демонструють, що причинно-наслідковий зв'язок між управлінськими рішеннями та фінансовим станом суб'єкта господарювання набуває принципово іншої конфігурації, ніж у мирний період.

У таких умовах традиційні критерії оцінки вини керівника, зокрема його обов'язок діяти добросовісно, розумно та в інтересах підприємства, потребують переосмислення. Багато кроків, які у звичайний час могли б розцінюватися як помилкові або невважені, у воєнних реаліях є засобами мінімізації втрат. Наприклад, раптова релокація активів, евакуація персоналу, зупинення діяльності або суттєве скорочення виробництва можуть зменшувати фінансові показники, але забезпечують виживання підприємства. Ігнорування цих обставин під час визначення поведінки керівника як неправомірної або недбалої створює ризик юридичних помилок, які суперечать принципу справедливості та не відповідають сучасним викликам.

Таким чином, воєнний стан формує інший вимір управлінської діяльності та вимагає гнучкого тлумачення норм, що визначають межі субсидіарної відповідальності. У цих умовах правозастосовні органи мають відходити від жорстких доктринальних підходів та надавати перевагу індивідуальній, контекстуальній оцінці поведінки керівника, виходячи з реального ступеня його можливостей впливати на події. Лише такий підхід забезпечить справедливе співвідношення між інтересами кредиторів та правами керівників і дозволить уникнути перекладання наслідків війни на посадових осіб, які діяли добросовісно в умовах безпрецедентних викликів.

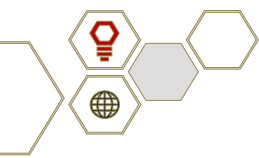
Більш детальний аналіз судової практики, сформованої вже в період дії воєнного стану, дозволяє конкретизувати сучасні підходи до встановлення підстав субсидіарної відповідальності керівників. Так, у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 14.06.2023 у справі № 910/12809/19 [18] суд наголосив, що притягнення керівника до



субсидіарної відповідальності можливе виключно за умови доведення сукупності елементів цивільного правопорушення, зокрема причинно-наслідкового зв'язку між його діями та неплатоспроможністю боржника. Суд окремо підкреслив, що негативні фінансові результати діяльності підприємства самі по собі не свідчать про наявність вини менеджменту.

У постанові Верховного Суду від 07.02.2024 у справі № 922/2315/20 [19] предметом розгляду стало питання своєчасності подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство. Суд зазначив, що оцінка поведінки керівника має здійснюватися з урахуванням реального фінансового стану підприємства, доступності управлінської інформації та можливості прогнозування неплатоспроможності, що фактично закріплює суб'єктивно-об'єктивний підхід до встановлення вини.

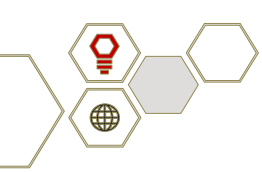
Однак, попри очевидну потребу адаптації правозастосування до умов воєнного стану, сучасна судова практика демонструє фактичну відсутність рішень, у яких би війна або її конкретні прояви були враховані як юридично значущі фактори у питаннях субсидіарної відповідальності. Аналіз відкритих джерел, зокрема узагальнень Великої Палати та Касаційного господарського суду Верховного Суду [20], показує, що суди продовжують застосовувати традиційні, «довоєнні» підходи до оцінки дій керівника, незважаючи на те, що збройна агресія суттєво змінює контекст господарської діяльності. В офіційних оглядах судової практики, оприлюднених Верховним Судом у 2023–2024 роках, відсутні будь-які згадки про вплив бойових дій, ракетних обстрілів, окупації чи інших воєнних факторів на можливість або неможливість керівника боржника виконати свої обов'язки. Сторони у справах про банкрутство порушують питання обставин воєнного характеру, проте ці посилення здебільшого залишаються поза увагою судів або не отримують належної оцінки в мотивувальній частині рішень. Саме ця прогалина, підтверджена аналізом відкритих рішень Верховного Суду та матеріалів справ, які перебувають у фокусі професійних правничих оглядів, свідчить про



фактичну відсутність сформованої практики щодо тлумачення субсидіарної відповідальності через призму воєнного стану.

Саме в умовах цієї нормативної та практичної невизначеності постає потреба комплексного оновлення правового регулювання субсидіарної відповідальності з урахуванням специфіки воєнного стану [21]. Передусім законодавцеві доцільно розширити нормативну базу спеціальними положеннями, спрямованими на врахування об'єктивних обставин війни, що суттєво обмежують можливість керівника впливати на фінансовий стан підприємства. Введення окремого розділу або спеціальних статей у Кодекс України з процедур банкрутства, присвячених оцінці поведінки керівника в період дії воєнного стану, дало б змогу створити правові орієнтири, яких нині бракує у практиці. Важливим напрямом вдосконалення має стати нормативне визначення переліку воєнних обставин, що можуть впливати на діяльність боржника та бути врахованими у процесі визначення наявності або відсутності вини керівника. Доцільно законодавчо закріпити, що руйнування інфраструктури, окупація територій, блокування доступу до майна та документації, зупинення діяльності через загрозу життю працівників, мобілізація ключового персоналу чи відключення електроенергії є форс-мажорними факторами, що суттєво коригують стандартні критерії управлінської поведінки. Це створить підґрунтя для однорідного підходу судів і мінімізує ризик суб'єктивного трактування.

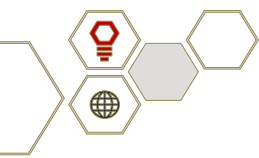
Не менш суттєвим є питання стандартизації доказової бази, яка підтверджує вплив воєнних подій на фінансовий стан боржника [22]. Нині законодавство не містить визначеного переліку таких доказів, що створює труднощі як для керівників, так і для судів. Доцільно передбачити можливість використання спеціальних актів Торгово-промислової палати, підтверджень органів військової адміністрації, засвідченої фото- та відеофіксації руйнувань, документів про втрату доступу до майна, пошкодження технічних засобів, переривання роботи банківських послуг тощо. Уніфікація доказів сприятиме



підвищенню передбачуваності правозастосування. Наступним кроком має стати уточнення критеріїв вини керівника у період форс-мажорних обставин. Законодавець повинен врегулювати співвідношення між обов'язками керівника та об'єктивною неможливістю їх виконання внаслідок війни, розмежувати недбалість і вимушену бездіяльність, визначити, яка поведінка вважається належною у кризових умовах. Запровадження доктринального поняття «розумної поведінки керівника в умовах воєнного стану» сприятиме формуванню єдиної судової практики та забезпечить відповідність вимог до керівників реальним обставинам. У комплексі зазначені пропозиції дозволять забезпечити адекватне функціонування інституту субсидіарної відповідальності в умовах воєнного стану, усунути ключові прогалини законодавства, зміцнити правову визначеність та сприяти більш збалансованому співвідношенню інтересів кредиторів і прав керівників підприємств, що діють у складних обставинах.

Висновки. У роботі встановлено, що чинне законодавче регулювання субсидіарної відповідальності формувалося для стабільного економічного середовища та не враховує специфічних викликів, що виникають унаслідок збройної агресії. Це зумовлює суттєві прогалини, серед яких відсутність спеціальних норм щодо дій керівника під час війни, нечіткість критеріїв вини за умов форс-мажорних обставин, невизначеність допустимого переліку доказів впливу воєнних подій на діяльність підприємства та колізії між нормами про непереборну силу і правилами притягнення до відповідальності.

У ході дослідження доведено, що воєнний стан докорінно змінює управлінський контекст: керівники підприємств зіштовхуються з об'єктивними перешкодами, які не дозволяють реалізувати стандартну модель корпоративного управління, зокрема через руйнування інфраструктури, втрату доступу до активів і документації, мобілізацію персоналу, перебої в роботі фінансових систем. У таких умовах традиційні підходи до встановлення вини, обов'язку діяти добросовісно та своєчасно подавати заяву про



банкрутство втрачають свою адекватність та потребують концептуального переосмислення.

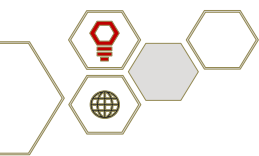
Встановлено, що сучасна судова практика, попри масштабність воєнних подій, продовжує застосовувати «довоєнні» критерії оцінки поведінки керівника, що спричиняє нормативну й практичну невизначеність. Відсутність рішень, у яких би війна виступала юридично значущим чинником при оцінці управлінських дій, свідчить про нагальну потребу розроблення спеціальних правових механізмів, які б дозволяли суду об'єктивно враховувати вплив зовнішніх обставин на фінансовий стан підприємства. На основі проведеного аналізу запропоновано комплекс рекомендацій щодо вдосконалення законодавчого регулювання інституту субсидіарної відповідальності. Серед ключових пропозицій – запровадження спеціальних норм у Кодекс України з процедур банкрутства, визначення переліку воєнних обставин, що підлягають обов'язковому врахуванню, встановлення стандартизованих правил доказування, уточнення меж добросовісної поведінки керівника під час війни та перегляд критеріїв «розумного строку» подання заяви про банкрутство.

Список використаних джерел

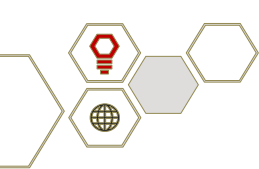
1. Левшина Я. О. Види відповідальності у процедурі банкрутства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 2. С. 105–108. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/18.pdf> (дата звернення: 26.11.2025).

2. Махиніч Н. В., Махиніч Ю. С. Проблемні аспекти інституту субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство в контексті практичних механізмів його реалізації. *Правове регулювання економіки*. 2021. Вип. 1. С. 118–120. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/27>

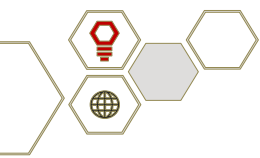
3. Самойленко Г. В. Правове регулювання інституту банкрутства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 5. С. 345–348. DOI: <https://doi.org/10.32782/25240374/20215/81>



4. Красуцький В. В. Відступлення права вимоги за зобов'язаннями, що виникають внаслідок притягнення третіх осіб до субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 6(59). С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/ryuv.v6.2024.8>
5. Швидка Т. І., Остапенко Ю. І. Особливості реформування законодавства про банкрутство в період воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 1. С. 229–234. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.35>
6. Нецька Л. С., Галатенко К. В. Вплив воєнного стану на процедури банкрутства суб'єктів господарювання в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. Вип. 3(68). С. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.68.17990>
7. Мороз В. П. Відповідальність керівника юридичної особи – боржника у випадку незадоволення вимог кредиторів. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3(60). С. 162–169. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.60.15969>
8. Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 26.11.2025).
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 26.11.2025).
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 26.11.2025).
11. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 26.11.2025).
12. Легка О. В. До питання забезпечення прав кредиторів в процесі припинення господарських товариств. *Правова позиція*. 2024. Вип. 4(45). С. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-4.34>



13. Верещагіна К. А. До питання застосування законодавства про банкрутство під час дії воєнного стану. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 289–294. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.39>
14. Eidenmüller H. Comparative corporate insolvency law. European Corporate Governance Institute (ECGI) *Law Working Paper*. 2023. Vol. 319. URL: https://www.ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/comparative_corporateinsolvencylaw.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
15. Fagetan A. M. Corporate Insolvency Laws in Selected Jurisdictions: US, England, France, and Germany – A Comparative Perspective. *Laws*. 2025. Vol. 14(2). Article 21. DOI: <https://doi.org/10.3390/laws14020021>
16. Pool J., Wabl G. The purpose of directors' duties in the insolvency context: A critical assessment based on empirical data from Austria and Netherlands. *International Insolvency Review*. 2024. Vol. 33(3). P. 493-521. DOI: <https://doi.org/10.1002/iir.1555>
17. Швидка Т. І. Впровадження інституту превентивної реструктуризації в Україні: проблеми та перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5, ч. 1. С. 420–425. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.68>
18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.09.2022 у справі № 761/14482/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106843256> (дата звернення: 27.11.2025).
19. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.06.2023 у справі № 510/617/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111540845> (дата звернення: 27.11.2025).
20. Банасько О. Актуальна судова практика Верховного Суду в справах про банкрутство. *Верховний Суд*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Akt_sud_pra kt_bakr_14_10_2024.pdf (дата звернення: 27.11.2025).



21. Beaver W. H., Cascino S., Correia M., McNichols M. F. Bankruptcy in groups. *Review of Accounting Studies*. 2024. Vol. 29. P. 3449–3496. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11142-023-09779-4>

22. Huq A., Casey A. The Article III Problem in Bankruptcy. *University of Chicago Law Review*. 2015. Vol. 82 (3). URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol82/iss3/2> (дата звернення: 27.11.2025).